

MIJNHEER JAN HEEFT EEN HEEL DORP en haalt er uit wat er in zit

's Zondags: een emmer water van de bovenmeester

(Een reportage van Jan Snellen)

5 PRECIES op de grens van Brabant en Limburg loopt een kanaal door de Peel. Smal,
zwart, half dichtgegroeid en dikke ratten glijden er van de veenderige oever haastig
in als iemand over de moerasweg voorbij fietst.
"Grote beesten kun-de hier zien", zegt een oud moedertje in Griendtsveen. Ze staat
10 op een modderig plankiertje. Met haar emmer slaat ze wat slierten waterplant opzij
en haalt hem dan gauw vol water er uit. Dat is voor de koffie, voor de aardappelen,
voor de afwas. Even verderop ligt een jongetje op zijn buik uit het kanaal ie
slurpen. Hij komt uit school en rij heeft dorst, "'t Is een beetje bruin en ook niet
15 lekker, maar als ie 't goed kookt, kun-de 't wel drinken", zegt het vrouwtje. Ze
heeft het er altijd mee gedaan, zo oud als ze is. Alleen 's Zondags, dan haalt ze
een emmer regenwater bij de bovenmeester. Een mens mag toch ook wel eens wat hebben.

De spoken verdwenen

VOORDAT het kanaal gegraven werd was de Peel vele eeuwen lang een woest en
20 ondoordringbaar moeras geweest. Om van het Brabantse Deurne in het Limburgse Sevenum
te komen moest men over Meyel, om de Peel heen. "Dat is ook mijl op zeven", zeggen de
mensen nu nog als ze een lange weg voor de boeg hebben. Reizigers, die in donkere
nachten in de Peel verdwaalden werden door geheimzinnige spoken en weerwolven voor
eeuwig in de onpeilbare diepten van het moeras gezogen. Toen kwam, in het midden van
25 de vorige eeuw, het kapitalisme naar de Peel. Spoken en weerwolven verdwenen in de
sagenboeken. De gebroeders Van der Griendt doken op. Zij kochten spotgoedkoop vele
vierkante kilometers grond en ronselden plaggenhuttenbewoners uit Drente en
aardappeltelers uit de Duitse veenstreken om het kanaal te graven, turf te steken en
turfstrooisel te maken. Helenavaart noemden ze het kanaal omdat de vrouw van een
30 hunner Helena heette. De nederzettingen van rieten, met leem bestreken hutten aan de
uiteinden van het kanaal werden Griendtsveen en Helenaveen. En door het kanaal zagen
de huttenbewoners de vruchten van hun arbeid verdwijnen. Millioenen kilo's turf en
turfstrooisel gingen de wereld in, waar de Van der Griendts het omzetten in goud, dat
door hen en de latere Maatschappij Helenaveen overal in gestoken werd waar
35 arbeidskracht te exploiteren viel. Het kanaal zoog De Peel leeg. De Van der Griendts
werden rijk en machtig, de veenarbeiders bleven even arm als zij gekomen waren.

De Heer en de horigen

EEN eeuw na de gebroeders Van der Griendt, op een trieste regenachtige herfst dag,
40 trokken twee verslaggevers de Peel in. Een met een blocnootje, de ander met een
camera. Niet om naar het turfsteken te kijken. Dat is allang afgelopen, want kolen
geven meer warmte. De trein stopt zelfs niet meer waar het kanaal bij de spoorlijn
komt. Zij fietsten van Deurne naar Griendtsveen.
Uit de verte lijkt het een oase in het droeve Peellandschap. Een bos van groene
45 bomen, die hun wuivende kruinen hoog in de lucht heffen. Maar onder de bomen is het
zo stil als in een sterfhuis. Een armtierig dorpje van tachtig huisjes met stapels
turf tegen de zijgevels. Smalle kromme weggetjes van in het veen gestampt puin en
kiesel. Verzakt en bultig met vele bordjes, die hun opschrift in de waterplassen in
de kuilen spiegelen. "EIGEN WEG". En tussen het gebladerte het dak van een grote
villa – het kasteel van Van der Griendt, de kleinzoon der eersten, Mijnheer Jan. "Ik
50 heb zeven kinderen en drie slaapkamertjes," zegt een arbeider langs de weg met een
wrange glimlach. "Hij heeft drie kinderen en twintig slaapkamers." Wat klinkt zo'n
vergelijking dwaas in Griendtsveen. Alles is immers van Mijnheer Jan en zijn familie.
De wegen, de bruggetjes, de bomen, de kleine huisjes van zijn landarbeiders, de
55 villaatjes van zijn boekhouder en zijn opzichters, de kerk, het café, de slagerij, de
kruidenierswinkel, de toonbanken en de winkelrekken, het postkantoortje, het
ontspanningsgebouw, de smederij en loodsen, de grond waarop dit alles staat, het
ontgonnen veen, het bouwland, het weiland, de tractoren, de ploegen, de eggen, het
water in het kanaal – wat niet?

60 In de Middeleeuwen moet 't nog wel eens gebeurd zijn, dat een graaf een vader was
voor zijn horigen. Dat zullen ze in Griendtsveen nooit van Mijnheer Jan zeggen. Als
zijn bewind sedert 1945 gematigder is geworden is het zijns ondanks gebeurd. Daar is
het geval van de schilder, die niet voor Van der Griendts Landbouw-exploitatie
65 maatschappij wilde werken. Hij woonde in Griendtsveen met zijn gezin bij zijn ouders
in. Toen er een woning leeg kwam, kreeg hij die niet omdat hij zich niet gedroeg

zoals het een goed onderdaan betaamt. Griendtsveen valt echter onder de gemeente Horst! De burgemeester van Horst heeft de bevoegdheid in zijn gemeente woonruimte te vorderen. Toen de schilder bij hem kwam, begreep de burgemeester meteen, dat dit een prachtige gelegenheid was om mijnheer Jan te tonen, dat de burgemeester ook in Griendtsveen nog wat te zeggen heeft. Hij vorderde de woning voor de schilder. Mijnheer Jan – reuze boos – zon op représaille. Het toeval echter wil, dat Griendtsveen eindelijk aansluiting op het elektrische net krijgt. Mijnheer Jan moet de electriciteitsmeters in zijn huizen betalen. Nu krijgt de opstandige schilder geen meter en dus geen stroom...

75

Het culturele leven

VOOR de oorlog had Mijnheer Jan ook de drie winkels in eigen beheer. Einde van de week hield hij de schuld van de huisvrouwen van het loon af. Geen enkele leverancier uit Deurne mocht met zijn bakfiets op mijnheer Jans "eigen wegen" komen. De kleinhandelswinsten zijn nu echter zo miniem, dat het voordeliger uitkomt de winkels met inventaris en al te verhuren. Zo is de Griendtveense middenstand ontstaan.

80

De kroeg echter heeft mijnheer Jan echter in eigen beheer gehouden. Het is de enige recreatie in het dorp, want de gore, kale zaal, die ontspanningsgebouw wordt genoemd, wordt alleen maar 's Zondagsavonds geopend als het Mijnheer Jan belieft en 's Woensdags als de dokter uit Deurne er spreekuur heeft. Voor een schamel weekgeld houdt een Griendtsveens gezin de kroeg schoon en schenkt er elke avond de dure slechte jenever van Mijnheer Jan aan de landarbeiders van Mijnheer Jan. Goed, er is ook nog een biljart in de kroeg: "40 cent per uur, f15 voor het eerste gat in het laken, f10 voor elk volgend gat", zo maakt Mijnheer Jan bekend in een ingelijst stuk op de muur. Maar met de jenever en het biljart hebben we dan ook het gehele culturele leven in het rijk van Mijnheer Jan behandeld.

85

90

De landarbeiders van Mijnheer Jan ploeteren de godganselijke week voor een dertig gulden op de honderden hectaren dalgrond, die vaders en grootvaders voor de vader en grootvader van Mijnheer Jan hebben ontgonnen. Ze wonen niet meer in rieten hutten, da's waar. Maar ze drinken nog steeds hetzelfde water uit dezelfde stinkende Helenavaart, omdat Mijnheer Jan geen goten aan hun daken laat maken om het regenwater op te vangen. Een kapper komt nu op gezette tijden haarknippen in de kroeg. Maar voor een bezoek aan de burgerlijke stand of het gemeentehuis moeten ze nog altijd 12 kilometer ver over slechte, in de winter onbegaanbare, wegen naar Horst. En als ze voor de winter vijftig meter turf willen steken uit de grond, die doordrenkt is van hun zweet, dan houdt Mijnheer Jan daarvoor vijftig tot zestig gulden van hun loon af. Want de turf is immers van hem!

105

De vlucht

VAN Griendtsveen naar Helenaveen. Het pad loopt aan de Brabantse kant van het kanaal. Puin en grint, kuilen en bulten en primitieve bruggetjes van half-vergane spoorbielzen. Ook dit is een "eigen weg", niet van Mijnheer Jan, maar van zijn buurman, de Maatschappij Helenaveen. Langs dat pad, in een bouwvallige krot, vonden we de ouwe Jan Derks in zijn stoel naast het fornuis waarop een grote ketel varkensvoer stond te koken. Ouwe Jan Derks is nu 94. In 1883 verliet hij zijn plaggenhut bij Hoogeveen om in de Peel voor de Maatschappij goud te komen zoeken uit moeras. "We zijn uit de armoede gekomen", zegt hij, "maar hier was het nog veel armer." Zijn stem is versleten en klankloos. Het is goed dat zijn schoondochter bij hem woont sedert haar man door de Duitsers is meegenomen en nooit teruggekeerd. Zij mest twee varkens, steekt turf en teelt wat aardappelen en groente om de oude baas in het leven te houden. Want van Drees krijgt hij niet meer dan f46.- per maand en van de Maatschappij helemaal niets, afgezien dan van het kot, waarin hij voor f1.50 per week zijn levensavond mag slijten, ver van de bewoonde wereld.

110

115

120

125

Hoeveel geld zou deze oude man voor de Maatschappij en haar aandeelhouders hebben gemaakt? Vele jaren, in de kracht van zijn leven, ploeterde hij in het veen. Een gulden per dag verdienen, als het regende niks. Werken an zwijgen. Nam je het niet, dan ging je je huis uit, het dorp uit... Zijn schoondochter weet er ook van mee te praten. Ze was 14 jaar en laadde turf in de schuiten voor vier cent per week. Ze kon ook thuis blijven om moeder te helpen, maar dan had de Maatschappij tot haar spijt geen werk meer voor vader. Zo is de Maatschappij.

130

Maar eens op een dag hadden de mensen er genoeg van. Over de weg, die zij hadden aangelegd, langs het kanaal, dat zij hadden gegraven, door het veen, dat zij hadden ontgonnen, trokken ze op naar de villa van de directeur. De mannen, de vrouwen en de

kinderen.

135 Stenen vlogen door de ruiten, waarachter zich de dief van hun arbeidskracht verborg. Mevrouw vluchtte in een koetsje uit het dorp. Mijnheer luidde de noodklok. Maar een paar dagen later vertrok ook hij om zich nooit meer in het "gevloekte land" te laten zien. "Ze durfden niet meer terug te komen", zegt ouwe Jan Derks en in zijn ogen gloeit even iets alsof hij nog jong was en niet op de dood zat te wachten.

Puin op de weg

140 Maar Jan Derks is oud. Zijn kleindochters zijn al weer grootmoeders van een nieuwe generatie Peelbewoners. En de Maatschappij is er nog steeds – machtig, alles bezittend, alles beheersend. Mijnheer Jan van Griendtsveen heeft van zijn Peel, toen de turf eruit was, een groot landbouwbedrijf gemaakt met tractoren en zaaimachines. De kinderen van de turfstekers werden zijn landarbeiders.

145 De Maatschappij Helenaveen deed het anders. Zij bouwde boerderijtjes en verpachtte deze met de ontveende grond aan de nakomelingen van de eerste kolonisten. Nu betalen de kinderen van Jan Derks pacht voor de grond, die hun vader voor fl.- per dag heeft ontgonnen. Zij spoelen hun groente in het kanaal, dat hun vader heeft gegraven en zij drinken er uit zoals hun vader zestig jaar geleden. En over de "eigen weg" langs het kanaal gaan hun producten naar de veiling.

150 Het is goede grond in Helenaveen, maar de boerderijtjes liggen er armetierig bij. Glas en kassen hebben de tuinders niet. Ze kennen de Maatschappij uit de verhalen van hun vaders en grootvaders en uit eigen ervaring.

155 Waarom kassen bouwen? Wie staat er borg voor, dat de Maatschappij ons straks de grond niet afneemt als het haar beter uitkomt? Het pachtbesluit? Och wat, de Maatschappij is veel machtiger!

Ja, de Maatschappij is nog steeds machtig. "De weg kan niet langer zo blijven liggen" heeft een tuinder in de gemeenteraad van Deurne, waaronder Helenaveen hoort, gezegd.

160 "De tuinders van Helenaveen betalen zich blauw aan vrachtkosten omdat de vrachtrijders niet voor het gewone tarief hun materiaal kapot willen rijden." Bovendien komt de groente, beschadigd op de markt en de fijne kasgroente zou helemaal tot pap worden gereden. Maar de Maatschappij doet niet meer aan de weg dan af en toe een schep puin er op. En als het Rijk zegt "De weg in orde maken" dan zegt de

165 Maatschappij "Dat is ons te duur". En daarmee schijnt de kous af te zijn. Omdat zij, die zoveel geld uit de Peel hebben gehaald, weigeren om er wat in te steken, zolang de pacht prijzen niet verhoogd mogen worden, daarom ligt Helenaveen geïsoleerd van de wereld. Twee kerken, een school, een paar winkels, wat boerderijen langs het kanaal midden in de woeste, ruige Peel. Vaak is er geen onderwijzer te vinden, die zich daar levend wil begraven en dan lopen de kinderen maar wat door de modder...

170

Het is waarachtig wel tijd.

Van Helenaveen zijn we naar Sevenum gefietst over de zandbaan, die voor de oorlog door werkloze kleermakers, kantoorbedienden en arbeiders werd opgeworpen. Links en rechts strekte zich da kale Peel uit, verzakt door de ondergrondse veenbranden, met een armelijke vegetatie van lage berken en bentgras. Van Sevenum terug naar

175 Griendtsveen, langs schamele DUW-kampen en kleine zandboerderijtjes op ontgonnen veen van de gemeente Horst. Er moeten nog mijnen liggen hier en slordig gedolven soldatengraven uit de jongste oorlog...

180 Op een "eigen weg" van mijnheer Jan hebben we geschuild voor een plasregen, gehurkt onder een regenjas, omdat er nergens in de wijde omtrek beschutting was. En in de kroeg van mijnheer Jan hebben we een slechte borrel gedronken om warm te worden. Uit het raam keken we naar armelijke huisjes aan de overkant van het kanaal, waar het moedertje woont, dat 's Zondags een emmer regenwater bij de bovenmeester mag halen.

185 De "acht zaligheden" zo heten deze huisjes in Griendtsveen. En schuin daartegenover ligt het kasteel van mijnheer Jan...

Mijnheer Jan's Landbouwexploitatie maatschappij en de Maatschappij Helenaveen. Zij hebben schatten gehaald uit de Peel en de schatgravers arm, berooid en horig

190 achtergelaten. Het is waarachtig wel tijd, dat er aan hun heerschappij een einde komt en dat de mensen, die van geslacht op geslacht op deze grond hebben gezwoegd er een stuk van krijgen om een bedrijf te stichten en als vrije mensen te leven. De grond behoort aan wie hem bewerkt!

[Tekst bij de foto's]

1. Het kasteel van Mijnheer Jan van Griendtsveen. Als 't hem hier verveelt gaat hij in zijn villa in Helmond wonen ..

2. De soldaten mochten zich niet wassen in de Helenavaart. Moedertje haalt er haar drinkwater uit. "Ja, alleen voor door de week hoor."

200 3. Ouwe Jan Derks, 91 jaar. Een leven voor de Maatschappij

4. Het hek van de "ontspanningszaal". 's Zondagavonds haalt Mijnheer Jan het slot er af... als het hem belieft.

Land en kolen

205 Afgezien van het uitgestrekte bodembezit van Mijnheer Jan en de Maatschappij

Helenaveen, waarop na onteigening tal van zelfstandige boerenbedrijfjes gevestigd kunnen worden, zijn er in de Peel nog 4500 ha woeste grond geschikt voor ontginning. Een dikke 500 landloze boeren en landarbeiders zouden hierop als zelfstandige boeren een plaats kunnen vinden. De Peel is ook rijk aan kolen. Boven de 1200 meter diepte, dus exploiteerbaar, ligt 1725 miljoen ton steenkool opgeslagen, waarvan het
210 allergrootste gedeelte, 1168 miljoen ton, geschikt is voor chemische industrie. Bij Helenaveen en Horst-Amerika komen de lagen zelfs tot 900 meter onder de oppervlakte.